

Gdańsk w okresie nowożytnym (Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe) / Danzig in der frühen Neuzeit (Kultur, Religion, Politik, Gesellschaft und internationale Beziehungen), Gdańsk, 30.05–01.06.2019 r.

Od 30 maja do 1 czerwca 2019 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego odbyła się konferencja naukowa zatytułowana *Gdańsk w okresie nowożytnym (Kultura, religia, polityka, społeczeństwo i stosunki międzynarodowe) / Danzig in der frühen Neuzeit (Kultur, Religion, Politik, Gesellschaft und internationale Beziehungen)*. Organizatorami konferencji były Wydział Historyczny Uniwersytetu Gdańskiego, Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung oraz Muzeum Gdańska. Głównym celem spotkania było podsumowanie dotychczasowych badań nad dziejami wczesnonowożytnego Gdańska. Przedsięwzięciu patronowali między innymi Marszałek Województwa Pomorskiego, Miasto Gdańsk oraz Muzeum Gdańska.

Obrazy podzielone zostały na cztery sekcje. Referaty wygłaszano w języku polskim lub niemieckim. Dzięki tłumaczeniu symultanicznemu wszyscy zainteresowani tematyką mieli możliwość uczestniczenia w konferencji i wysłuchania obcojęzycznych wystąpień.

Inauguracji konferencji dokonał dziekan Wydziału Historycznego prof. Wiesław Długokęcki, który mówił między innymi o potrzebie współpracy w badaniach nad dziejami późnośredniowiecznego i nowożytnego Gdańska. Na koniec swojego wystąpienia życzył uczestnikom konferencji owocnych obrad.

Pierwszą sekcję poświęconą zagadnieniom sztuki i kultury / Kunst und Kultur otworzyło wystąpienie Andrzeja Wozińskiego zatytułowane *Malarstwo i rzeźba w Gdańsku w późnym średniowieczu i epoce nowożytnej. Pomiędzy Północą a Południem, pomiędzy tradycją a nowoczesnością / Malerei und Skulptur des späten Mittelalter und der frühen Neuzeit in Danzig. Zwischen Nord und Süd, zwischen Tradition und Modernität*. W swoim referacie gdański historyk sztuki prześledził związki Gdańska z miastami północnej i południowej Europy, szukając zarazem przejawów nowoczesności w twórczości malarskiej oraz rzeźbiarskiej miasta nad Motławą. Kolejne wystąpienie zatytułowane *Nowy rozdział w historii kolekcjonerstwa w Gdańsku w XVIII wieku / Ein neues Kapitel in der Geschichte des Sammelns in Danzig im 18. Jahrhundert* wygłosiła Anna Sobecka. Prelegentka w oparciu o katalogi aukcyjne oraz inwentarze starała się ustalić proveniencję poszczególnych dzieł gdańskiej sztuki. Referat nieobecnego Tomasza Torbusa

w zastępstwie odczytała prowadząca tę część obrad prof. Małgorzata Omilanowska. Pierwszy dzień obrad wieńczył wieczorny wykład otwarty Christofera Herrmanna wygłoszony w języku niemieckim i zatytułowany *Użytkowanie Pałacu Wielkiego Mistrza w Malborku w pierwszym stuleciu epoki polskiej (od 1457 r. do połowy XVI wieku) / Die Nutzung des Marienburger Hochmeisterpalastes im ersten Jahrhundert der polnischen Epoche (1457 bis Mitte 16 Jh.)*. Wystąpienie Ch. Herrmanna nawiązywało do jego najnowszej publikacji książkowej zatytułowanej *Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg. Konzeption, Bau und Nutzung der modernsten europäischen Fürstenresidenz um 1400*. Autor scharakteryzował w nim zmiany w układzie przestrzennym Pałacu Wielkiego Mistrza od połowy XV do połowy XVI w., kolejne przebudowy łącząc z konkretnymi wydarzeniami politycznymi.

W drugim dniu obrad wystąpienia przedstawiono w ramach dwóch sekcji. Pierwsza poświęcona była sprawom religii/Religion. Jako pierwszy w tym panelu głos zabrał Sławomir Kościelak, który w referacie zatytułowanym *Konflikty wyznaniowe w Gdańsku w XVI–XVIII wieku: konfrontacja – koegzystencja – tolerancja w epoce nowożytnej / Konfessionelle Konflikte in Danzig im 16. bis 18. Jahrhundert: Konfrontation – Koexistenz – Toleranz in der frühen Neuzeit* zaprezentował model relacji międzywyznaniowych panujących w Gdańsku od XVI do XVIII w., a zatem od wybuchu reformacji po kres względnej niezależności miasta w granicach Rzeczypospolitej. W badanym okresie stosunki te podlegały swoistej ewolucji i przeobrażeniom, przechodząc wszelkie charakterystyczne dla epoki wczesnonowożytnej etapy: reformacyjne wrzenie i sukces, luterancką konfesjonalizację, drugą reformację i kontrreformację, wreszcie wymuszone kompromisami współistnienie. Kolejne wystąpienie wygłosił Marcin Sumowski. W referacie pt. *„Sie das nit thun, das heissen aber lernnen”*. *Wizerunek niższego duchowieństwa w przedreformacyjnym Gdańsku / „Sie das nit thun, das heissen aber lernnen”. Das Bild der Niedergeistlichkeit im vorreformatorischen Danzig* podjął próbę przedstawienia w oparciu o źródła archiwalne oraz prace gdańskich kronikarzy, takich jak Bernt Stegmann, obrazu niższego duchowieństwa w okresie przedreformacyjnym, uwzględniając jego poziom przygotowania do posługi duszpasterskiej oraz mentalność. Następnym wystąpieniem tej sekcji był referat Rafała Kubickiego – *Klasztory gdańskie w XVI w. / Danziger Klöster im 16. Jahrhundert*. Autor omówił rodzaje, liczbę i rozmieszczenie klasztorów na terenie miasta oraz prześledził wpływ rozwijającej się reformacji na organizację tych wspólnot. Ostatni referat w tej części konferencji wygłosił Stefan Samerski. Tematem jego wystąpienia były *Gdańskie paramenty jako część kultury pamięci / Die Danziger Paramente als Teil frühneuzeitlicher Erinnerungskultur*. Autor zajął się omówieniem stanu zachowania zespołu szat liturgicznych z kościoła Mariackiego, zgromadzonych w tej największej świątyni Gdańska pod koniec średniowiecza i mimo reformacji, a także innych dziejowych zawirowań wciąż znajdującego się w pewnej istotnej swej części w Gdańsku.

W drugiej, popołudniowej sekcji, zatytułowanej *Polityka i Społeczeństwo / Politik und Gesellschaft*, jako pierwsza głos zabrała Julia Możdżeń. Jej referat zatytułowany został *Obraz gminy i władz miasta Gdańska w historiografii na przełomie XV i XVI wieku / Das Bild der Stadtgemeinde und Ratsregierung Danzigs in der Historiographie um der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts*. Autorka w oparciu o dzieła gdańskich kronikarzy z przełomu XV i XVI w. przedstawiła najważniejsze kwestie związane z organizacją władz magistratu oraz administracją w mieście. Kolejne wystąpienie wygłosili wspólnie Edmund Kizik oraz Jacek Kriegseisen. Tematem obu Autorów były *Publiczne ceremonie w wielkich miastach Prus Królewskich od XVI do XVIII wieku. Przyczynek do kształtowania się nowożytnej kultury ceremonialnej / Die Fest der Herrschaft. Öffentliche Zeremonien in den großen Städten des Königlich-Preußen vom 16. bis 18. Jahrhundert. Zur Gestaltung einer frühneuzeitlichen Zeremonialkultur*. Pierwszy głos zabrał E. Kizik, który przedstawił – głównie w oparciu o źródła rachunkowe – rodzaje uroczystości publicznych organizowanych przez władze wielkich miast Prus Królewskich oraz nakłady finansowe związane z organizacją przez magistraty miast tego typu imprez. J. Kriegseisen zaprezentował z kolei elementy kultury materialnej związanej z odbywającymi się w tych miastach ceremoniami. Całości wystąpienia dopełnił utwór muzyczny będący fanfara na część wjazdu królów polskich do Gdańska. Następny prelegent, Joachim Zdrenka, w referacie zatytułowanym *Patrycjat gdański epoki nowożytnej (do końca XVIII wieku) z punktu widzenia historyka. Uwagi, doświadczenia, postulaty / Das Danziger Patriziat der frühen Neuzeit (bis Ende des 18. Jhs.) aus Sicht eines Historikers. Bemerkungen, Erfahrungen, Postulate* podsumował swoje wieloletnie badania nad prozopografią gdańskich elit, między innymi w epoce nowożytnej, wskazując te pola badawcze, które otworzyły się dzięki jego badaniom dla kolejnych generacji historyków. Ostatnim wystąpieniem tej sekcji był referat Dariusza Kaczora pt. *Przemoc i godność. Konflikty interpersonalne w Gdańsku we wczesnej epoce nowożytnej / Gewalt und Ehre. Interpersonale Konflikte in Danzig in der frühen Neuzeit*. Badacz gdańskiej przestępczości skupił się na kwantytatywnej analizie konfliktów interpersonalnych, uwzględniając między innymi miejsca, w których najczęściej dochodziło to tego typu zająć, oraz płęć ich uczestników. Wszystkie referaty wywołały żywą dyskusję uczestników spotkania.

Po zakończeniu drugiego dnia obrad uczestnicy konferencji oraz zaproszeni goście przenieśli się do Dworu Artusa, gdzie miał miejsce uroczysty poczęstunek oraz rozmowy kularowe.

Na ostatni dzień konferencji przewidziano jedną sekcję, zatytułowaną *Stosunki międzynarodowe / Internationale Beziehungen*. Jako pierwsza głos zabrała Karin Friedrich, która w wystąpieniu *Bogusław Radziwiłł (1620–1669), Prusy Książęce a Gdańsk w czasie Potopu szwedzkiego, 1655–1660 / Bogusław Radziwiłł (1620–1669), das Herzogtum Preußen und Danzig im Schwedisch-Polnischen Krieg, 1655–1660* w oparciu między innymi o korespondencję księcia przedstawiła rolę, jaką odegrał on w czasie drugiej wojny północnej oraz działania prowadzone przez

niego w Gdańsku. Kolejny referat tej sekcji wygłosiła Ulla Kypta. Tematem jej wystąpienia były *Kontakty między Antwerpią a Gdańskiem w XVI wieku / Die Beziehungen zwischen Antwerpen und Danzig im 16. Jahrhundert*. Badaczka w oparciu o archiwalia pozyskane z obu miast prześledziła ich wzajemne relacje handlowe w XVI w., uwzględniając w nich rolę pośredników. Ostatni referat wygłosił Enn Küng, który w wystąpieniu zatytułowanym *Kontakty handlowe miast estońskich i inflanckich z Gdańskiem w XVI–XVII w. / Handelsbeziehungen der Est- und Livländischen Städte mit Danzig im 16. und 17. Jahrhundert* prześledził intensywność handlu Gdańska z miastami Estonii i Inflant oraz przedstawił rodzaje towarów eksportowanych oraz importowanych przez miasto nad Motławą z tych ośrodków.

Podsumowania konferencji dokonali Jürgen Sarnowsky i Rafał Kubicki, którzy wskazali na potrzebę kontynuacji podobnych inicjatyw w przyszłości, jak również podziękowali prelegentom, gościom, tłumaczom oraz organizatorom konferencji. Po uroczystym zakończeniu obrad uczestnicy konferencji udali się na oficjalne zwiedzanie Muzeum Gdańska, które dopełniło całości wydarzenia.

Należy mieć nadzieję, że tego typu inicjatywa znajdzie swoją kontynuację w przyszłości. Historia Gdańska, co potwierdziła konferencja, nadal wymaga w wielu obszarach uzupełnień. Referaty prezentowane w czasie konferencji niejednokrotnie rzuciły nowe światło na dotychczasowe ustalenia historiografii. Organizatorzy zapowiedzieli druk przedstawionych wystąpień w tomie pokonferencyjnym.

Radostaw Kubus

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)

Siódmy Światowy Kongres Studiów Polskich, Gdańsk 14–16.06.2019 r.

Od 14 do 16 czerwca 2019 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego odbył się Siódmy Światowy Kongres Studiów Polskich. Organizatorami Kongresu były: Polski Instytut Naukowy w Ameryce (dalej cyt. PIASA) oraz Wydział Historyczny UG.

PIASA jest interdyscyplinarną organizacją naukową powołaną do życia w 1942 r. w Nowym Jorku. Jej założycielami byli przedstawiciele polskich elit intelektualnych (m.in. prof. Oskar Halecki), którzy po drugiej wojnie światowej z powodu przejścia władzy w Polsce przez komunistów nie mogli wrócić do kraju. Od 1956 r. PIASA wydaje periodyk naukowy „The Polish Review”. Gdański Kongres stanowił jednocześnie 77. doroczną konferencję PIASA. To ważne spotkanie naukowe wpisane zostało w program obchodów Jubileuszu 50-lecia Uniwersytetu Gdańskiego. Patronat honorowy nad tym wydarzeniem objęli: Prezydent Miasta Gdańsk Aleksandra Dulciewicz, Prezydent Miasta Gdyni Wojciech Szczurek oraz Jego Magnificencja Rektor UG dr hab. Jerzy Gwizdała, prof. UG. Organizatorzy Kongresu uzyskali

wsparcie Ambasady USA, a współorganizatorami wydarzenia były Muzeum Emigracji w Gdyni oraz Muzeum Gdańska.

Trzydniowe obrady otworzył w piątek rano prof. James Pula – przewodniczący komitetu organizacyjnego kongresu. Następnie głos zabrała współprowadząca sesję otwarcia dr hab. Anna Mazurkiewicz, prof. UG, odpowiedzialna za przygotowanie konferencji na UG. W skład Komitetu Organizacyjnego Kongresu z ramienia Wydziału Historycznego UG weszli: dr hab. Arkadiusz Janicki, prof. UG, prof. dr hab. Beata Możejko, dr hab. Magdalena Nowak, dr hab. Przemysław Różański, prof. UG. Z ramienia PIASA w pracach organizacyjnych uczestniczyli: dr Bożena Leven (The College of New Jersey), prof. Neal Pease (University of Wisconsin–Milwaukee) oraz Renata Vickrey (Central Connecticut State University). W imieniu instytucji, których staraniem zorganizowano 7. Kongres, w czasie inauguracji obrad przemawiali: Prorektor ds. Nauki i Współpracy z Zagranicą prof. dr hab. Piotr Stepnowski, Dziekan Wydziału Historycznego UG prof. dr hab. Wiesław Długokęcki oraz Prezes PIASA prof. Robert Blobaum.

Program Kongresu składał się z 77 sesji, w trakcie których zaprezentowane zostały referaty przygotowane przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych – historii, socjologii, ekonomii, badań literackich i innych. Tematem konferencji były bardzo szeroko pojmowane „rocznice” (*Anniversaries*), między innymi stulecie nawiązania polsko-amerykańskich stosunków dyplomatycznych, 80. rocznica wybuchu drugiej wojny światowej, 30. rocznica polskiej transformacji i upadku Muru Berlińskiego, 20. rocznica przystąpienia Polski do NATO (oraz 70. rocznica powstania Sojuszu), 450. rocznica Unii Lubelskiej i 15. rocznica przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Konferencja miała charakter międzynarodowy – uczestniczyło w niej 259 badaczy, w tym z USA (86), Polski (142), Kanady (6), Wielkiej Brytanii (5), Niemiec (4), Belgii (4), Holandii (3) i Francji (3) oraz z Finlandii, Szwecji, Ukrainy, Chin, Arabii Saudyjskiej. W Kongresie wzięli udział światowej sławy profesorowie, a obok nich badacze na różnych szczeblach kariery, w tym także młodzi doktoranci z UG oraz ci, którzy mogli przyjechać na Kongres z USA w ramach programu wymiany PROM. Liczba uczestników reprezentujących Uniwersytet Gdański wyniosła 23, w tym z samego Wydziału Historycznego – 17.

Była to największa pod względem liczby referatów konferencja Polskiego Instytutu Naukowego w historii i pierwsza tak duża konferencja międzynarodowa na Wydziale Historycznym UG.

W czasie sesji plenarnej inaugurującej obrady wyjątkowo interesujące i szeroko komentowane wykłady wygłosili prof. Jan Kubik (Rutgers University, USA i University College London, Wielka Brytania) i prof. Dariusz Stola (Instytut Studiów Politycznych PAN). Pierwszy z prelegentów zaprezentował wykład: *Mnemosyne Under Ares's Thumb: Commemorating Solidarity in the Fractured Field of Collective Memory* (*Mnemosyne pod pantoflem Aresa: Upamiętnianie Solidarności w niejednorodnym obszarze pamięci zbiorowej*). W kolejnym wystąpieniu zatytułowanym

March 1968 and Its Anniversaries in Poland prof. Stola zreferował doświadczenie upamiętniania Marca '68 zarówno z perspektywy badacza, jak i dyrektora Muzeum POLIN w Warszawie.

Nie sposób omówić w tym sprawozdaniu wszystkich sesji. Można jednak podkreślić interdyscyplinarny charakter Kongresu w oparciu o krótką statystykę. Spośród 77 sesji większość dotyczyła tematów z zakresu historii i nauk politycznych (40), socjologii, w tym studiów nad migracjami i diasporą (17), oraz badań literackich (11), pozostałe (9) dotyczyły między innymi muzyki, sztuki, ekonomii, psychologii i dorobku Polonii w zakresie nauk ścisłych. Wszystkie zaplanowane sesje się odbyły, a program konferencji został zarchiwizowany na stronie internetowej www.piasa.org/pdf/Gdansk2019.pdf. Na prośbę ambasady Stanów Zjednoczonych część sesji została zarejestrowana i jest dostępna na kanale YouTube należącym do Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (w wyszukiwarce YouTube należy wpisać: PIASA NY).

Po zakończeniu obrad w piątek, 14 czerwca, na zaproszenie dyrekcji uczestnicy konferencji udali się do Muzeum Emigracji w Gdyni. Spośród dwustu uczestników, którzy uczestniczyli w bankiecie inauguracyjnym, niemal wszyscy wzięli udział w zwiedzaniu wystawy głównej z przewodnikami zapewnionymi przez gospodarzy spotkania.

Drugi dzień Kongresu uświetniła uroczysta sesja w Dworze Artusa, w trakcie której głos zabrali Prezes PIASA prof. Robert Blobaum oraz Radca ds. Prasy i Kultury w Ambasadzie USA Frank J. Finver. W trakcie uroczystości rozdano nagrody PIASA, które otrzymali: prof. Jan Kubik (University College London) za całokształt dorobku naukowego, prof. Paul Knoll (University of Southern California) za książkę *A Pearl of Powerful Learning*, prof. Krzysztof Palczewski (Case Western Reserve University, Cleveland) za wybitny wkład w badania okulistyczne, prof. Evgeny Finkel (Johns Hopkins University) za książkę *Ordinary Jews: Choice and Survival during the Holocaust*, Ewa Hryniewicz-Yarbrough za zbiór esejów *Objects of Affection*, prof. Tomasz Imieliński (Rutgers University, New Jersey) za wybitny wkład w nauki informatyczne i ich zastosowanie, prof. Adam Chmielewski (Uniwersytet Wrocławski) za artykuł *Rethinking a Central European City*. W czasie uroczystości władze PIASA wyróżniły także dr hab. Annę Mazurkiewicz, prof. UG, przyznając jej PIASA Distinguished Service Award.

Po rozdaniu nagród prof. Padraic Kenney z Indiana University (USA), autor prac dotyczących najnowszej historii Europy Środkowo-Wschodniej, wygłosił referat *Rethinking 1989's place in History*, po którym goście udali się na uroczystą kolację. Obrady Kongresu zakończyły się w niedzielę zaproszeniem do udziału w kolejnej, 78. konferencji PIASA, którą zaplanowano na 12–13 czerwca 2020 r. w Chicago.

Za pomoc w przygotowaniu i promocji gdańskiego Kongresu organizatorzy pragną serdecznie podziękować wolontariuszom z Naukowego Koła Historyków UG, Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta, obchodzącej w 2019 r. 60-lecie, Stowarzyszeniu Alumni, zrzeszającemu absolwentów programów wymiany

amerykańskiego Departamentu Stanu, oraz zaprzyjaźnionemu z Wydziałem Historycznym Polsko-Amerykańskiemu Towarzystwu Historycznemu (PAHA). Warto przypomnieć, że ta amerykańska organizacja, która powstała w 1943 r., wyodrębniając się z PIASA w celu prowadzenia badań nad dziejami polskiej diaspory, była współorganizatorem konferencji zorganizowanej na Wydziale Historycznym UG w 2012 r. Przy okazji Kongresu, po siedmiu latach, członkowie PAHA ponownie zorganizowali śródroczne spotkanie zarządu właśnie na naszej Uczelni. Pracownicy Wydziału Historycznego UG regularnie publikują wyniki swoich badań w „Polish American Studies” wydawanym przez PAHA.

Współpraca Wydziału Historycznego z amerykańskimi towarzystwami naukowymi – zarówno PAHA, jak i PIASA – jest więc trwała, oparta na solidnych podstawach i stale się rozwija.

Anna Mazurkiewicz

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)

Origines et Mutationes VI pt.: Ołtarz i tron – religia a władza od wczesnego średniowiecza po wiek XIX, Pruszcz Gdański, 13–14.06.2019 r.

Od 13 do 14 czerwca 2019 r. po raz szósty odbyła się konferencja *Origines et Mutationes*. Tym razem obradowano nad zagadnieniem *Ołtarz i tron od czasów średniowiecznych po wiek XX*. W ciągu dwóch dni obrad wygłoszono 18 referatów, podejmujących główną tematykę spotkania i skupiających się na relacjach duchowieństwa, czy szerzej – Kościoła, z władzą świecką – zarówno państwową, jak i lokalną, na przykład miejską.

Konferencję rozpoczęły wykłady badaczy reprezentujących Uniwersytet Gdański. Rafał Kubicki skupił się na relacjach cysterek z klasztoru w Żarnowcu z władzą krzyżacką. Wskazał na rolę opata cystersów w Oliwie jako pośrednika, który nadzorował wspomniany klasztor żeński. Ze szczegółowych analiz wynika, że w pierwszej połowie XV w. zakonnice podjęły jednak starania zmierzające do pewnego usamodzielnienia, czego przejawem była aktywność przeoryszy, która reprezentowała wówczas interesy konwentu wobec Krzyżaków.

Na temat relacji rady miejskiej Krakowa z tamtejszym szpitalem św. Ducha mówił Adam Stelmaszewski. Przedstawił on proces przejmowania tej instytucji przez władze miejskie między XIV a XVI w. i ostatecznym wprowadzeniem do niego miejskich prowizorów po pożarze szpitala w 1528 r. Pierwszą sesję zamknęło wystąpienie Sławomira Kościelaka, który także skupił się na relacjach instytucji religijnej z władzą miejską, przy czym autor rozpatrywał tu okres porformacyjny i relacje protestanckiego samorządu z katolickim zakonem brygidek i biskupem włocławskim. S. Kościelak zwrócił uwagę, że z racji odwoływania się miasta do prawu patronatu nad klasztorem Brygidek, sięgającym jeszcze czasów

krzyżackich, Gdańsk starał się uniemożliwić biskupowi wprowadzenie na miejsce brygidek zakonu jezuitów.

Kolejny panel także składał się z wystąpień historyków związanych z Uniwersytetem Gdańskim. Mateusz Szuba zaprezentował otoczenie duchowne pomorskiego księcia Warcisława II w latach 1266–1269/70, omówił rolę, jaką pełnili przedstawiciele duchowieństwa, oraz dokonał próby ich identyfikacji i rekonstrukcji przebiegu karier wybranych osób. Z kolei Sobiesław Szybkowski w referacie *Starostowie-duchowni w Polsce pierwszych Jagiellonów* skupił się na pomijanym do tej pory w historiografii zagadnieniu starostów duchownych. Istotnym zagadnieniem omówionym w tym referacie był temat zasad dzierżenia urzędu starościńskiego przez osoby duchowne. Panel zakończył referat wygłoszony przez Macieja Badowicza, zatytułowany *Wielki mistrz Ludolf König a polityka zakonu krzyżackiego wobec instytucji kościelnych na Pomorzu Gdańskim w latach 40-tych XIV w.* Autor przedstawił przede wszystkim relacje Krzyżaków z innymi zakonami. Pierwszy dzień obrad zakończyła sesja złożona z czterech wystąpień. Jako pierwszy zaprezentował się Jerzy Pysiak, reprezentujący Uniwersytet Warszawski. Referat pt. *Sacrum i polityka. Relikwie jako instrument dyplomacji monarszej w średniowieczu* przybliżył słuchaczom dzieje wykorzystywania relikwii w dyplomacji średniowiecznej Europy, ze szczególnym akcentem na Anglię i Francję. Kolejnym prelegentem był Piotr Łozowski, reprezentujący Uniwersytet w Białymstoku. Opierając się na księgach miejskich Starej i Nowej Warszawy, omówił bardzo szczegółowo działalność finansową, a szczególnie kredytową osób związanych ze stanem duchownym – księży, zakonnic i zakonników oraz ich poziom zamożności. Kolejny referat był poświęcony historii Podlasia w czasach nowożytnych. Jakub Dobrzyński z Uniwersytetu w Białymstoku skupił się na analizie ksiąg metrykalnych w referacie *Kwestia doboru świadków ślubu w świetle analizy ksiąg metrykalnych (cywilnych i kościelnych) z lat 1808–1825 na przykładzie podlaskiej parafii Płonka Kościelna*. Analiza treści, sposobu zapisywania informacji i wyłuszczenie różnic między księgami cywilnymi a kościelnymi stanowiła pierwszą część wystąpienia. W drugiej autor dokonał szczegółowej analizy grupy osób występujących jako świadkowie ślubów, zarówno pod kątem statystycznym, jak i przykładów indywidualnych.

Drugi dzień obrad rozpoczęli przedstawiciele Uniwersytetu w Białymstoku. Pierwsza prelegentka, Monika Kozłowska, zreferowała temat *Rola Kościoła w życiu małego miasteczka prywatnego na przykładzie osiemnastowiecznego Białegostoku*. Skupiła się na roli kleru, jego randze i wpływie na życie zwykłych mieszkańców w mieście należącym do Branickich. M. Kozłowska nawiązała także do referatu wygłoszonego poprzedniego dnia, wspominając o działalności finansowej kleru w mieście. Drugi referat – *Pan miłośniwy czy nielitościwy? Poddani w dobrach kościelnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII w.* – wygłosił Łukasz Baranowski. Ten nieobecny zarówno w polskiej, jak i litewskiej dyskusji historycznej temat został zaprezentowany na przykładzie stosunków pomiędzy biskupem wileńskim a jego poddanymi. Autor położył silny akcent na porównanie stosunków w dobrach

biskupich i sąsiednich prywatnych należących do Radziwiłłów. Z kolei Łukasz Grodzki zanalizował temat świeckiego patronatu nad Jednotą Litewską w XVII w. Popularna na terenie Litwy konfesja kalwińska miała wśród swoich patronów wysoko postawionych urzędników – senatorów, urzędników ziemskich. Wystąpienie Ł. Grodzkiego pokazało, że oprócz troski o wspólnotę wyznaniową patronat służył także realizacji partykularnych interesów poszczególnych urzędników. Drugi panel tego dnia otworzył referat Zbigniewa Witczaka, związanego z Uniwersytetem Opolskim. Wystąpienie *Od przyjaźni do wojny. Zmiana relacji pomiędzy klasztorem kanoników regularnych w Żaganiu a władzą książęcą w średniowieczu* szczególnie silnie akcentowało rolę położenia klasztoru. Bazując między innymi na kronice spisanej przez jednego z opatów, autor pokazał wpływ książąt na funkcjonowanie klasztoru oraz jak wzajemne stosunki odbijały się na poziomie życia gospodarczego i intelektualnego zakonników. Kolejny referat zaprezentowała Paulina Piotrowska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Jako jedyna wśród uczestników konferencji spojrzała na temat ołtarza i tronu z perspektywy historii sztuki. Referentka omówiła temat srebrnych aplikacji na obrazach maryjnych, popularnie nazywanych sukienkami, wykonanych w toruńskim ośrodku złotniczym. Skupiła się na temacie fundacji związanych z nakładaniem srebrnych aplikacji na obrazy, a nawet narastania ich wraz z kolejnymi fundacjami. Panel zamknął Przemysław Jędrzejewski ze Stowarzyszenia Twoje korzenie w Polsce, który omówił temat *W służbie Rzeczypospolitej i króla JM. Powinności duchowieństwa względem instytucji administracji państwa w okresie Sejmu Wielkiego (1788–1792)*.

Konferencję zamknął panel, składający się z trzech referatów dotyczących kwestii relacji władzy świeckiej z duchowną w XX w. Pierwsza referentka, Lidia Muszyńska z Uniwersytetu Gdańskiego, omówiła postać księdza Hilarego Jastaka, znanego kaszubskiego duchownego. Bohater wystąpienia został przedstawiony w świetle ankiety przeprowadzonej wśród osób, które go znały. Autorka wskazała także na liczne nieścisłości, które pojawiały się w odpowiedziach w omawianej ankiecie. Konferencję zamknęły referaty dwóch przedstawicieli Uniwersytetu Państwowego w Sankt Petersburgu. Nikolay Bogomazov przedstawił w referacie *White Soldiers and Red Priests: the Orthodox Clergy of the Anti-Bolshevik forces turning to the Soviets* przykłady duchownych, którzy podczas rewolucji październikowej opowiedzieli się po stronie „białych”, często w roli żołnierzy, i w czasach późniejszych drastycznie zmienili poglądy i stali się oddanymi zwolennikami Związku Radzieckiego. Ostatni referat *The Russian Orthodox Church Between the Star and the Swastika: the Metamorphosis of the Relations Between the Church and the State in Russia, 1940–1945* wygłosił Ivan Petrov. Ukazał, jak zmieniały się nastawienie i rola duchowieństwa w Rosji w czasie drugiej wojny światowej. W pierwszej fazie wojny mieli oni umacniać rolę Związku Radzieckiego na zdobytych terenach. Początek konfliktu niemiecko-radzieckiego wpłynął na postawę duchownych, którzy w pewnej części popierali Niemcy a ich działalność była przez nazistów hołubiona.

Wygłoszone podczas obu dni obrad referaty pokazały, że temat kontaktów władz z instytucjami kościelnymi jest niezwykle obszerny i różnorodny. Zagadnienie to zostało zaprezentowane w kontekście politycznym, ekonomicznym i społecznym, a same wystąpienia wywoływały ożywione dyskusje wśród uczestników konferencji. Kolejną edycję konferencji organizatorzy planują poświęcić historii szkolnictwa i edukacji.

Aleksandra Girsztowt

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)

„Mądrość zbudowała sobie dom... Państwo krzyżackie w Prusach”, Muzeum Zamkowe w Malborku, 15–17 listopada 2019 r.

Sapientia aedificavit sibi domum – ten biblijny cytat użyty w *Kronice Ziemi Pruskiej* pióra Piotra z Dusburga przyświecał konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Zamkowe od 15 do 17 listopada 2019 r. w Malborku. Konferencja była zwieńczeniem wystawy pod tym samym tytułem, która skupiała się na dwóch wymiarach państwa zakonnego w Prusach – warstwie ideologicznej oraz aspektach praktycznego funkcjonowania. Wśród prelegentów przeważali badacze z kraju, ale nie zabrakło też gości z zagranicy.

Pierwszym referującym był Marcin Wiewióra z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Archeolog przedstawił proces formowania się założeń obronnych w drugiej i trzeciej ćwierci XIII w., który polegał na przejściu od grodu obronnego wraz z jego zapleczem gospodarczym do ceglanego zamku. W drugim wystąpieniu Adam Halemba, zajmujący się świadomością historyczną w procesie wychowania, podjął temat fenomenu historyczno-kulturowego państwa krzyżackiego w Prusach. Autor przeszedł od ogólnego przedstawienia struktury własności ziemskiej w Prusach do charakterystyki fizycznych cech panowania krzyżackiego w Prusach, biorąc pod uwagę rozwój sieci zamkowej i miejskiej jako dwóch głównych wymiarów rzeczywistej ekspansji terytorialnej państwa krzyżackiego w Prusach. W dyskusji nad referatem zwrócono uwagę na brak uwzględnienia sieci wiejskiej w tym zestawieniu, co mogłoby pełniej zobrazować proces osadniczy w omawianym okresie. Nie zabrakło referatu o tematyce historiograficznej. Krzysztof Ratajczak z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dokonał przeglądu historiografii polskiej pod kątem stosunku autorów źródeł i opracowań naukowych do początków państwa zakonu krzyżackiego w Prusach. Autor wyszedł od refleksji kronikarzy staropolskich, następnie omówił stanowisko XIX-wiecznej historiografii oraz nurt tradycyjnej historiografii XX w. i przełomu, który nastąpił mniej więcej w latach osiemdziesiątych XX w. Wspomniana została także współczesna literatura naukowa, w której zarzucono dawny schemat postrzegania Zakonu.

Drugi panel rozpoczął się od referatu Wiesława Długokęckiego z Uniwersytetu Gdańskiego. Podjął on problem wzajemnych relacji zakonu krzyżackiego i pruskich autochtonów. Autor omówił polityczne, prawne, religijne, gospodarcze i społeczne aspekty koegzystencji autochtonów z osadnikami przybyłymi z Rzeszy oraz korporacją zakonną. Badacz podkreślił zmiany, jakie zaszły w spojrzeniu historyków na stosunki dwóch kręgów kulturowych – wprowadzenie do historiografii przykładów współpracy prusko-krzyżackiej – oraz podkreślił brak wyraźnych dowodów na celową germanizację autochtonów, która dokonała się drogą zwyczajnego oddziaływania kulturowego i poprzez osobiste decyzje poszczególnych Prusów. Tematem wystąpienia Přemysława Bara z Uniwersytetu Masaryka w Brnie były rozważania na temat roli prokuratorów generalnych zakonu krzyżackiego w Rzymie. Na przykładzie konfliktu polsko-krzyżackiego wykazano, że wiele elementów ich aktywności zależało wprost od osobowości prokuratora generalnego. Charzmatyczny, dobrze przygotowany prokurator generalny z rozbudowanymi kontaktami mógł skutecznie wpływać na decyzje papieża. Z kolei Patryk Maćkowiak z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przedstawił starania zakonu krzyżackiego o odwołanie niekorzystnego dla niego wyroku sądu papieskiego zapadłego w Inowrocławiu. Przedstawił narzędzia prawne, po które sięgnęła korporacja w celu podważenia wiarygodności wyroku, oraz działania dyplomatyczne podjęte w kierunku uniemożliwienia wykonania wyroku. Wskazał również, że wbrew twierdzeniom Andrzeja Wojtkowskiego procesu inowrocławskiego nie można nazywać procesem inkwizycyjnym, ponieważ był on typowym procesem cywilnym. W kolejnym wystąpieniu Daniel Gosk z Muzeum Zamkowego w Malborku opisał pośrednie i bezpośrednie związki miasta Łęczycy z zakonem krzyżackim. Po przedstawieniu najnowszego stanu badań nad średniowiecznymi dziejami miasta przedstawił zdarzenia z zakresu historii politycznej i dyplomacji. Następnie Loïc Chollet z Uniwersytetu w Neuchâtel w Szwajcarii porównał obraz zakonu krzyżackiego w średniowieczu w oczach elit francuskich i polskich. Bazą źródłową, która służyła porównaniu, był *Sen Starego Pielgrzyma* Philippe'a de Mezieres'a oraz *Causa inter reges Poloniae et Cruciferos...* Pawła Włodkowica.

W kolejnym referacie Sergey Denisov z Rosyjskiej Akademii Nauk podjął próbę znalezienia prawidłowości w uzbrojeniu wolnych Prusów. Opisał okoliczności, w jakich wolni Prusowie otrzymywali ziemię, po czym zestawiał ze sobą wszystkie zachowane nadania i lokacje na Warmii i w Natangii. Konkluzją była służba wolnych Prusów w lekkiej konnicy, wyposażonej we włócznię lub lancę, tarczę, miecz, czasem pancerz. W dyskusji zwrócono uwagę, że Prusowie niekoniecznie musieli stawać do walki w takim uzbrojeniu, jakie zostało wyznaczone w przywileju, a źródła odzwierciedlały jedynie oczekiwania Zakonu lub zawierały przepisywane w kolejnych nadaniach formuły kancelaryjne. Z kolei Grażyna Nawrońska z Elbląga przedstawiła wyniki badań nad artefaktami łączonymi z aktywnością posłańców w średniowiecznych Prusach, opracowanymi wspólnie z Krzysztofem

Wachowskim. Były to: pojemniki na listy i pieczęcie, skórzane torby z herbami komturów, laski posłańców, woskowe tabliczki i futerały do nich, zapinki oraz plakietki.

Drugi dzień konferencji otworzył referat Sobiesława Szybkowskiego z Uniwersytetu Gdańskiego. Autor scharakteryzował w nim w oparciu o listy gwarantów pokoju brzeskiego osoby zaliczane do elity rycerskiej w Prusach. Wskazał na ich status, pochodzenie terytorialne oraz sympatie polityczne. W kolejnym referatach Izabela Janicka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu omówiła teorię i praktykę hołdów lennych składanych królom Polski przez wielkich mistrzów w latach 1466–1525, a Krzysztof Mastykarz z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach pozycję społeczną kobiety w średnich i niższych grupach społecznych wielkich miast pruskich w późnym średniowieczu. Następnie Thomas Hewitt z Uniwersytetu w Cambridge omówił wzmianki źródłowe w Kronice Szymona Grunaua na temat palenia przez Prusów pojmanych rycerzy wraz z koniem, kobiet ciężarnych oraz dzieci. Konkluzją wystąpienia był fakt, że ofiar całopalnych Prusowie dokonywali, ale prawie zawsze w ofierze składane były zwierzęta lub płody rolne. Z kolei Marian Dygo z Uniwersytetu Warszawskiego omówił teologiczne konteksty obrazu Doroty z Mątówów w dziele Jana z Kwidzyna, który posługiwał się teologią pochodzącą z Ewangelii św. Jana. Ukazał on postawę życiową bł. Doroty jako przesyconą wzorcami ewangelicznymi, zaczerpniętymi od św. Jana, między innymi „życie dla Chrystusa” oraz „śmierć dla świata”. Następnie Rafał Kubicki z Uniwersytetu Gdańskiego przedstawił stosunek zakonu krzyżackiego do klasztorów na Pomorzu Gdańskim w pierwszej połowie XIV w., odnosząc się do dwóch zjawisk: problemu implantacji klasztorów i terytorializacji urzędów w zakonie krzyżackim. W referacie podkreślono zabiegi klasztorów zmierzające do zachowania swojego stanu posiadania i zakwestionowano zawarte w dawniejszej literaturze przedmiotu i wciąż powielane w ujęciach popularnych rzekomo bardzo negatywne nastawienie zakonu krzyżackiego do innych klasztorów na Pomorzu Gdańskim. W kolejnym referacie Marek Smoliński z Uniwersytetu Gdańskiego omówił wzajemne relacje joannicko-krzyżackie w XIV w., podkreślając szerszy kontekst wydarzeń związanych ze sprzedażą przez joannitów dóbr w latach sześćdziesiątych XIV w., co w dawniejszej historiografii interpretowano jako skutek nacisków zakonu krzyżackiego. Z kolei Mateusz Marszałkowski z Instytutu Historii i Nauki PAN przedstawił rękopisy spisane w średniowiecznym skryptorium cystersów w Pelplinie, które osiągnęło wysoki kunszt artystyczny w XIV w. Następnie Adam Szweða z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przedstawił postacie heroldów czynnych na dworze wielkich mistrzów w Malborku.

Kolejny panel, poświęcony archeologii, otworzył referat Felixa Biermanna z Uniwersytetu w Greifswaldzie. Omówiono w nim wyniki badań archeologicznych prowadzonych w Barczewku, w efekcie których odtworzono kształt dawnego założenia, funkcje niektórych budynków, a nawet pomieszczeń. Przedstawiono też niektóre artefakty znalezione w obrębie obwarowań, z których niewielka część najprawdopodobniej pochodziła z warsztatów rzemieślniczych państw hanzeatyckich.

Następnie Arkadiusz Koperkiewicz z Uniwersytetu Gdańskiego zreferował wyniki badań prowadzonych na znajdującym się koło Barczewka cmentarzysku. Odnalezione artefakty wskazują zarówno na chrześcijańskie, jak i pogańskie pochówki. W kolejnym wystąpieniu Dariusz Poliński z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu omówił najnowsze osiągnięcia archeologii w zakresie badania kultury materialnej państwa zakonu krzyżackiego, między innymi wyniki prac nad pochówkami wielkich mistrzów w Kwidzynie.

Trzeci dzień konferencji rozpoczął się od wystąpienia Moniki Jakubek-Raczkowskiej z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Referentka omówiła charakter nowej pobożności (*devotio moderna*) w państwie zakonnym w Prusach na przełomie XIV i XV w. Podkreśliła jej związki z prądami obecnymi w Czechach i przejawy w dziełach duchownych i postawach świeckich. Dariusz Piasek z III LO w Gdyni przedstawił budowę i wzornictwo średniowiecznych chrzcielnic kamiennych na Żuławach. Następnie Kazimierz Pospieszny z Malborka w oparciu o przekazy pisane i ikonograficzne przedstawił problem umiejscowienia oraz wyglądu kaplicy Mariackiej na bramie Przewozowej w Malborku w XV w. W kolejnym referacie Juliusz Raczkowski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu wskazał na zależność pomiędzy materiałami, z których były wykonywane rzeźby w państwie zakonnym w Prusach a ich rozwojem. Początkowo wykonywano je z gliny, następnie ze sztucznego kamienia gipsowego, używanego także jako zaprawa murarska, okresowo stosowano zaś wapień sylurski, wydobywany między innymi na Gotlandii. Joanna Piotrowska z Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Olsztynie omówiła późnogotycką drewnianą rzeźbę Matki Boskiej z Bisztyńka, która wykazuje podobieństwo do innych umieszczanych na ołtarzach gotyckich w kościołach regionu.

Kolejne referaty poświęcono zagadnieniom budownictwa. W pierwszym Luboś Hobl z Uniwersytetu Czech Zachodnich w Pilźnie przedstawił starszą literaturę na temat czeskiego pochodzenia krzyżackich zamków konwentualnych w Prusach. Odnosił się on do sposobów budowy zamków w Rzeszy i trendów w architekturze za czasów panowania Przemysła Ottokara II, a następnie podjął próbę porównania konstrukcji krzyżackich z baliwatu czesko-morawskiego do tych budowanych w XIII i XIV w. w Prusach. Następnie Bogusz Wasik z Muzeum Zamkowego w Malborku przedstawił rozwój założeń zamkowych w ziemi chełmińskiej na przykładzie konstrukcji w Lipienku, Bierzgłowie, Papowie, Starogrodzie, Uniślawiu i Toruniu. Z kolei Grzegorz Bukal z Politechniki Gdańskiej przedstawił proces przywracania walorów turystycznych zamkowi w Człuchowie, w tym prace prowadzone w związku z adaptacją obiektu do funkcji muzealnej.

W kolejnym wystąpieniu Karolina Zimna-Kawecka przedstawiła wyniki prac prowadzonych przez zespół badawczy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na temat wielowiekowego procesu przekształceń kościoła w Łobdowie. Następnie Christofer Herrmann z Uniwersytetu Gdańskiego podjął próbę rekonstrukcji drogi zawodowej mistrza Jana, twórcy detali architektonicznych Pałacu Wielkich

Mistrzów w Malborku. Wskazał na podobieństwo charakterystycznych elementów architektonicznych zamku biskupów Ozylii oraz zamku w Bytowie do Pałacu Wielkich Mistrzów, co może być świadectwem aktywności mistrza Jana w Inflantach, Prusach i na Pomorzu Gdańskim. W ostatnim referacie konferencji Piotr Dyżła z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podjął problem pieczęci wielkich mistrzów krzyżackich, stawiając pytanie, czy miały one cechy pieczęci właściwych zakonom rycerskim czy władcom świeckim. Wskazał, że moment przejścia od sfragistyki wielkomistrzowskiej do monarszej nastąpił za czasów panowania Fryderyka Wettyna.

Podsumowując, konferencja przyniosła przegląd aktualnie prowadzonych badań nad fenomenem władztwa zakonu krzyżackiego w Prusach. W związku z czym należy mieć nadzieję, że zapowiadany przez organizatorów druk materiałów z konferencji dojdzie do skutku.

Sebastian Wysokowicz

(Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański)